

Η εισαγωγή της επιστήμης στη λογοτεχνία: Η περίπτωση του Ιουλίου Βερν

Βασίλειος Ν. Μανιμάνης

Τμήμα Φυσικής Πανεπιστημίου Αθηνών, Τομέας Αστροφυσικής, Αστρονομίας και
Μηχανικής e mail: vmaniman@phys.uoa.gr

Περίληψη

Το άνοιγμα σε θέματα από τον φυσικό κόσμο εμφανίζεται ήδη σε λογοτεχνικά κείμενα της αρχαιότητας, αιώνες πριν από τη γέννηση της σύγχρονης επιστήμης. Σήμερα ωστόσο, κείμενα όπως η «Αληθής Ιστορία» του Λουκιανού δεν θα εθεωρούντο παραδείγματα επιστημονικής φαντασίας, καθώς απουσιάζουν η συστηματική γνώση των ως άνω θεμάτων και η εκμετάλλευσή της με τον τρόπο που επιτυγχάνει η σύγχρονη επιστήμη. Από τους πρωτοπόρους του είδους, που μάλλον μπορεί να χαρακτηριστεί ο «πατέρας» του, υπήρξε ο Γάλλος μυθιστοριογράφος Ιούλιος Βερν, ο οποίος αποδείχθηκε επίσης ιδιοφυής προφήτης των μελλοντικών εξελίξεων στην επιστήμη και στην τεχνολογία. Ο έτερος διάσημος πρωτοπόρος της επιστημονικής φαντασίας, ο H.G. Wells, δεν διαθέτει την επιστημονική ακρίβεια του Βερν, παρά το ότι ήταν νεότερος κατά μία γενεά και κατείχε επιστημονική εκπαίδευση (στη βιολογία). Αυτοί οι δύο συγγραφείς δημιούργησαν δύο παράλληλα ρεύματα στη λογοτεχνία επιστημονικής φαντασίας, τα οποία, ως έναν βαθμό, επιζούν μέχρι τις ημέρες μας.

Λέξεις κλειδιά: επιστημονική φαντασία, τεχνολογία, H.G. Wells

Abstract

Topics pertaining to the natural world can be found in ancient literary texts, centuries before the birth of modern science. Nowadays, however, one would not regard texts such as the “True Story” by Lucian as examples of science fiction, since systematic knowledge and its exploitation as by modern science are absent. A pioneer of this genre, arguably its “father”, was the French novelist Jules Verne, who also proved to be an ingenuous prophet of the future developments of science and technology. The other famous science fiction pioneer, H.G. Wells, lacks the scientific accuracy of Verne, although he is younger by one generation and possesses a scientific education (in biology). These two men created two parallel trends of science fiction literature, surviving up to this day.

Keywords: science fiction, Jules Verne, technology, H.G. Wells

Εισαγωγή

Οι φυσικές («θετικές») επιστήμες και η λογοτεχνία μπορούν να εκληφθούν κάλλιστα και ως αντιθετικό ζεύγος, αφού η γλώσσα της επιστήμης, τα κείμενά της συνιστούν υποδείγματα αυστηρού και σαφούς λόγου, στερούμενου στοιχείων καλλιέργειας και συναισθηματισμού. Η ανθρώπινη διάνοηση πραγματοποιεί το μεγάλο άλμα από τον μύθο στον λόγο με τη φυσική φιλοσοφία των Ιώνων προσωκρατικών. Εκείνη την εποχή, η λογοτεχνική έκφραση κυριαρχείται ακόμη από τον ποιητικό, και όχι τον πεζό, λόγο. Η λογοτεχνία της εποχής αντλεί τη θεματολογία και την έμπνευσή της από τους αρχαίους μύθους και θρύλους. Στα πλαίσια αυτά, ο ιωνικής καταγωγής ποιητής Αλκμάν (7ος αι. π.Χ.), που διέπρεψε στη Σπάρτη, δίνει μία περιγραφή για τη γένεση του Σύμπαντος που θυμίζει τη σύγχρονη θεωρία της Μεγάλης Αρχικής Εκρήξεως. Αργότερα, ιδίως κατά την ελληνιστική περίοδο και μεταγενέστερα, συγγραφείς με αρκετά μεγάλη φαντασία, όπως ο Λουκιανός ο Σαμοσατεύς (125-180 μ.Χ.) με την «Αληθή ιστορία» («Αληθών διηγημάτων Α΄») εισάγουν θεματικές φανταστικών ταξιδιών, όπως αυτή ενός ταξιδιού στη Σελήνη, οι οποίες σήμερα θα αναγνωρίζονταν ως «επιστημονική φαντασία». Ούτε όμως ο λόγος τους είναι επιστημονικός, ούτε σκοπός τους είναι να παραθέσουν επιστημονικές γνώσεις, δρώντας ως εκλαϊκευτές. Αντιθέτως, στόχος τους είναι κυρίως η αφήγηση μιας περιπέτειας, ή (στον Λουκιανό) η σάτιρα των κακών της ανθρωπότητας, όπως της φιλοπόλεμης νοοτροπίας που οδηγεί σε διαρκείς πολέμους.

1. Από την αρχαιότητα στη νεότερη εποχή

Ο όρος «επιστημονική φαντασία» είναι ανακριβής απόδοση του αγγλικού «science fiction», που υπονοεί ένα διήγημα ή μυθιστόρημα το οποίο χρησιμοποιεί ως βάσεις του επεκτάσεις της (υπάρχουσας) πραγματικής επιστήμης. Η διάκριση από έναν καθαρά φανταστικό λόγο, όπως είναι μάλλον αυτός του Αλκμάνος, γίνεται στην πράξη με την αναφορά στην εφαρμοσμένη επιστήμη: την τεχνολογία. Δεν είναι ίσως τυχαίο ότι τα πρώτα ίχνη που προαναφέρθηκαν εντοπίζονται μετά την ελληνιστική εποχή, όταν ακριβώς η αρχαία τεχνολογία των κλασικών πολιτισμών είχε φθάσει στην αποκορύφωσή της: Ο πολύπλοκος Μηχανισμός των Αντικυθήρων εκτιμάται ότι κατασκευάστηκε τουλάχιστον 250 χρόνια προ της ακμής του Λουκιανού. Παράλληλα, στον μη δυτικό κόσμο, υπάρχουν αναφορές σε μεγάλες ιπτάμενες μηχανές, τις «Shakuna vimana», στο ινδικό έπος Ramayana (περί το 400 π.Χ.).

Στη νεότερη εποχή παρατηρείται μία αναβίωση του πνεύματος του Λουκιανού, με τη χρήση επιστημονικών στοιχείων σε αλλότρια έργα: Ουτοπίες και κοινωνικές σάτιρες του 18ου αιώνα (Jonathan Swift: *Τα ταξίδια του Γκιούλιβερ*, Βολταίρου: *Μικρομέγας*). Πραγματικά βήματα ωστόσο προς την κατεύθυνση της επιστημονικής φαντασίας αποτελούν το έργο του μεγάλου αστρονόμου Ιωάννη Κέπλερ *Somnium* (1634) και το μυθιστόρημα της Mary Shelley *Frankenstein* (1811). Δεν είναι ίσως τυχαίο ότι η δεύτερη, εκτός από σύζυγος του γνωστού ποιητή Percy Shelley, ήταν κόρη δύο φιλοσόφων: του πολιτικού φιλοσόφου William Godwin και της

φιλοσόφου και φεμινίστριας Mary Wollstonecraft, γεγονός που ίσως υποκρύπτεται πίσω από την επιλογή του θέματος του τεχνητού ανθρώπου, μία επιλογή η οποία προσφέρεται για τη θέση ζητημάτων της ηθικής και άλλης φιλοσοφίας.

Θα χρειασθεί ωστόσο η μεγαλύτερη ανάπτυξη της τεχνολογίας, με την εκτεταμένη χρήση της δυνάμεως του ατμού στις πρώτες ατμομηχανές, ώστε να γεννηθούν οι δύο μορφές που οι περισσότεροι μελετητές χαρακτηρίζουν ως «πατέρες» της επιστημονικής φαντασίας ως διακριτού λογοτεχνικού είδους: του Γάλλου Ιουλίου Βερν (Jules-Gabriel Verne, 1828-1905) και του Βρετανού Herbert George Wells (1866-1946). Εγγύτερα προς την «καθαρόαιμη» επιστημονική φαντασία βρίσκεται, όπως θα υποστηρίξουμε στην παρούσα εργασία, ο Βερν.

2. Η ζωή και το έργο του Βερν

Οι περισσότεροι άνθρωποι έχουν διαβάσει κάποιο μυθιστόρημά του, ή θα έχουν παρακολουθήσει κάποια κινηματογραφική ή τηλεοπτική μεταφορά έργων του. Ποιος όμως υπήρξε στην πραγματικότητα ο Ιούλιος Βερν; Μήπως ένας επιστήμονας, και ειδικότερα ένας γεωγράφος ή μηχανικός, ή δημοσιογράφος εξειδικευμένος στο επιστημονικό ρεπορτάζ ή μελλοντολόγος; Τίποτε από αυτά. Με σπουδές νομικής, ο Βερν είχε απλώς από παιδί κλίση προς τη λογοτεχνία και αγάπη προς τη θάλασσα και τα ταξίδια. Οι περιστάσεις της ζωής του μετέτρεψαν τις αρχικές αυτές τάσεις σε μέσο δημιουργίας ενός νέου είδους πεζογραφίας.

Ο Βερν γεννήθηκε στη Νάντη της Γαλλίας. Η γενέτειρά του αποτελούσε ένα από τα μεγαλύτερα λιμάνια της χώρας, πράγμα που αναμφίβολα διεδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη του ενδιαφέροντός του για τα ταξίδια και τη Γεωγραφία. Εξάλλου, οι πρόγονοί του από την πλευρά της μητέρας του ήταν όλοι σχεδόν θαλασσινοί, και οι διηγήσεις τους, κατάφορτες με εντυπώσεις από μακρινά ταξίδια, περνούσαν από γενιά σε γενιά στην οικογένεια. Αντίθετα, ο πατέρας του, ο Pierre Verne, ήταν ευκατάστατος δικηγόρος και γιος δικαστικού, φιλοδοξούσε επομένως να δει και έναν τουλάχιστον από τους δύο γιους του διάδοχό του στο δικηγορικό του γραφείο. Ο μικρός Ιούλιος αρχίζει τη λογοτεχνική του σταδιοδρομία σε ηλικία 12 ετών γράφοντας άτεχνα ποιήματα, ωστόσο ο πατέρας του τον στέλνει τον Απρίλιο του 1847 στο Παρίσι για να σπουδάσει στη Νομική. Εκεί, μακριά από τη θάλασσα, η κλίση του προς τη λογοτεχνία αναδεικνύεται κυρίαρχη. Συχνάζει στους κύκλους των γραμμάτων και τελικά γνωρίζει τον Αλέξανδρο Δουμά (υιό). Μαζί του γράφουν ένα θεατρικό έργο, μια μονόπρακτη έμμετρη κωμωδία («Les Pailles rompues», 1849), που θα ανεβάσει ο Δουμάς-πατέρας στο θέατρό του και θα την τυπώσει. Πρόκειται για την πρώτη εκτύπωση έργου του Ιουλίου Βερν (εκδόσεις Beck, Παρίσι 1850, 16 σελίδες, 500 αντίτυπα...). Μετά από αυτό ο Βερν παίρνει μεν το πτυχίο της Νομικής, αλλά δεν θα επιστρέψει στη Νάντη να δικηγορήσει. Ζει φτωχικά στο Παρίσι με 75 φράγκα τον μήνα που του στέλνει η οικογένειά του. Αρχίζει τότε να γράφει άρθρα πάνω σε επιστημονικά και ιστορικά θέματα για το μεγάλης κυκλοφορίας περιοδικό *Musée des Familles*.

Ο Βερν αντλούσε τα δεδομένα που χρειαζόταν για τα άρθρα αυτά με αναδιηρήσεις εγκυκλοπαιδειών, λεξικών, επιστημονικών περιοδικών αλλά και εφημερίδων, στην Εθνική Βιβλιοθήκη στο Παρίσι. Η δραστηριότητα αυτή τον οδήγησε να σκεφθεί μια άλλη δυνατότητα: την ενσωμάτωση αυτού του πλούτου πληροφοριών σε ένα νέο είδος μυθιστορήματος, με αφήγηση η οποία θα ένωνε τη μυθοπλασία με τα πραγματικά δεδομένα, την περιπέτεια με τη διδασκαλία των αναγνωστών και τη μύησή τους στις πρόσφατες ανακαλύψεις της επιστήμης που δεν θα είχαν διδαχθεί στο σχολείο. Η ιδέα αυτή θα ωριμάσει στο μυαλό του επί έτη, ώσπου η γνωριμία με τον συγγραφέα, πρωτοπόρο φωτογράφο και ερασιτέχνη αεροναύτη Nadar (F. Tourmacheon, 1820-1910), που επεχείρησε ένα ταξίδι στην Αφρική με το αερόστατο «Γίγας» (6.000 κυβικών μέτρων), δίνει την αφορμή για τη συγγραφή του «Πέντε εβδομάδες με αερόστατο». Ο Nadar θα παραμείνει ισόβιος φίλος και σύμβουλος επί τεχνικών θεμάτων του Βερν, και το όνομά του χρησιμοποιείται αναγραμματισμένο ως Ardan για τον γενναιότερο από τους ήρωες των έργων «Από τη Γη στη Σελήνη» και «Γύρω από τη Σελήνη».

Η συγγραφή του «Πέντε εβδομάδες με αερόστατο» δεν θα είχε από μόνη της καταστεί η αρχή της κύριας προσφοράς του Βερν στην ανθρωπότητα, αν δεν συνέπιπτε να έχει γνωρίσει ο συγγραφέας την ίδια περίπου περίοδο τον εκδότη Pierre-Jules Hetzel, μια γνωριμία που θα απέβαινε η σημαντικότερη της ζωής του. Ο Βερν του παρουσίασε το 1862 το χειρόγραφο του μυθιστορήματος και ο Hetzel εντυπωσιάστηκε αμέσως, τόσο από το συγκεκριμένο έργο, όσο και επειδή διέγινωσε τις δυνατότητες αυτού του νέου τύπου αφηγήματος. Ανέλαβε έτσι όχι απλώς την έκδοσή του, αλλά πρότεινε στον Βερν την υπογραφή συμβολαίου κατά το οποίο ο συγγραφέας θα του έγραφε δύο τέτοια έργα κάθε χρόνο έναντι 20.000 φράγκων. Με βάση το συμβόλαιο αυτό ο Βερν έγραψε μυθιστορήματα ενταγμένα σε μία «σειρά», την οποία ο Hetzel ονόμασε «Les Voyages Extraordinaires». Η σειρά περιλαμβάνει όλα τα γνωστά έργα του Βερν, όπως τα «Ταξίδι στο κέντρο της Γης» (1864), «Από τη Γη στη Σελήνη» και «Γύρω από τη Σελήνη» (1865-1866), την τριλογία «Τα τέκνα του Πλοιάρχου Γκραν» (1867) - «20.000 λεύγες κάτω από τις θάλασσες» (1870) - «Η μυστηριώδης νήσος» (1874), τα δημοφιλέστατα «Ο γύρος του κόσμου σε ογδόντα ημέρες» (1873) και «Μιχαήλ Στρογκόφ» (1876), καθώς και άλλα 57 έργα. Η σειρά γνώρισε αμέσως μεγάλη επιτυχία και κατέστησε τον συγγραφέα γνωστό όχι μόνο στην πατρίδα του αλλά και διεθνώς. Τα περισσότερα έργα του ο Βερν τα έγραψε στην Αμιένη, πατρίδα της συζύγου του, όπου και εγκαταστάθηκε μέχρι τον θάνατό του. Παρά τη διαδεδομένη αντίληψη ότι δεν ταξίδεψε ποτέ εκτός Γαλλίας, η αλήθεια είναι ότι το 1859, δύο μόλις χρόνια μετά τον γάμο του, είχε ταξιδέψει στη Σκωτία. Αργότερα, όταν απέκτησε περιουσία, έκανε εξορμήσεις με τις τρεις θαλαμηγούς του, ιδίως στη Σκανδιναβία και τη Μεσόγειο, χωρίς να περιφρονήσει και το Αιγαίο. Τα ταξίδια του σταμάτησαν μετά το 1886, όταν ένας ψυχασθενής ανιψιός του τον πυροβόλησε στο αριστερό πόδι. Η σφαίρα δεν αφαιρέθηκε ποτέ και ο Βερν απέκτησε μια ελαφρά αναπηρία. Πέθανε από επιπλοκές διαβήτη.

3. Οι επιστήμες στο έργο του Βερν

Η επιστήμη που κυριαρχεί στο έργο του Ιουλίου Βερν είναι αναμφισβήτητα η Γεωγραφία. Στις συνεντεύξεις του ο Βερν τονίζει επανειλημμένα το «πάθος» του γι' αυτή. Θα λέγαμε ότι μία ορισμένη αγάπη προς τη Γεωγραφία είναι απαραίτητη στον αναγνώστη προκειμένου να απολαύσει πλήρως τα έργα του συγγραφέα, αρκετά από τα οποία θα μπορούσε να τα αποκαλέσει κάποιος «γεωγραφικά παιχνίδια»: Εκτός από τον «Γύρο του κόσμου σε 80 ημέρες», υπάρχουν «Τα τέκνα του Πλοιάρχου Γκραν», όπου η εύρεση μηνύματος στη θάλασσα με σβησμένο το γεωγραφικό μήκος υποχρεώνει στην αναζήτηση του πλοιάρχου σε όλα τα γεωγραφικά στίγματα με πλάτος 37 μοίρες Νότιο, δηλαδή σε έναν κύκλο της επιφάνειας της Γης με μήκος 31.900 χιλιομέτρων! Στην «Παράξενη διαθήκη» («Le Testament d' un excentrique», 1899) μάλιστα ο όρος «γεωγραφικό παιχνίδι» βρίσκει την απόλυτη κυριολεξία του... Πέρα όμως από τις ακραίες αυτές περιπτώσεις, όλα σχεδόν τα μυθιστορήματα του Βερν περιέχουν πληθώρα γεωγραφικών γνώσεων, ακόμα και το «Ταξίδι στο κέντρο της Γης», όπου δίνεται λεπτομερής γεωγραφική περιγραφή της Ισλανδίας. Με βάση τη χλωρίδα και πανίδα των διάφορων τόπων παρέχονται επίσης πολλές πληροφορίες Ζωολογίας και Βοτανικής. Η Ιχθυολογία και η Βιολογία των ασπόνδυλων ζώων κατέχουν βέβαια ιδιαίτερη θέση σε έργα όπως τα «20.000 λεύγες κάτω από τις θάλασσες» και «Τα τέρατα των θαλασσών» («Les histoires de Jean-Marie Cabidoulin», 1901). Είναι άλλωστε γνωστό πλέον στην επιστήμη ότι οι φάλαινες είναι μεν ο μεγαλύτερος οργανισμός που υπάρχει, αλλά όχι και ο μακρύτερος, αφού ορισμένες τευθίδες (καλαμάρια) έχουν πλοκάμια με μήκος άνω των 30 μέτρων. Η επιτυχημένη πρόσμιξη του φανταστικού με τα πραγματικά επιστημονικά δεδομένα δίνει εντυπωσιακά αποτελέσματα όταν τα δεύτερα προσφέρουν τις ανάλογες ευκαιρίες, κάτι που γνωρίζει άριστα ο Βερν. Το γεγονός ότι ο ίδιος δεν είχε την ευκαιρία να σπουδάσει φυσικές επιστήμες είναι υπεύθυνο για ελάχιστες παραδρομές στο σύνολο των έργων του. Εξειδικευμένοι κλάδοι όπως η Παλαιοντολογία και η Ανθρωπολογία βρίσκουν και αυτοί την ευκαιρία να γίνουν γνωστοί για πρώτη ίσως φορά στο ευρύτερο κοινό με έργα του Βερν, όπως το «Ταξίδι στο κέντρο της Γης» και, σε ελαφρότερο ύφος, με το διήγημα «Ο μυστηριώδης σκελετός» («Le Humbug»).

Η Αστρονομία εκπροσωπείται από αμφοτέρωτα τα «Από τη Γη στη Σελήνη» και «Γύρω από τη Σελήνη», το «Πάνω σ' έναν κομήτη» («Hector Servadac», 1877), καθώς και από το ύστερο μυθιστόρημα «Το κυνήγι του αερολίθου» (1η έκδοση μεταθανάτια, 1908). Βέβαια γίνεται λόγος κυρίως για τα πορίσματα της «κλασικής» Αστρονομίας του 19ου αιώνα, η οποία επικεντρωνόταν στη μελέτη των θέσεων και των τροχιών, και όχι τόσο στην Αστροφυσική, η οποία αναπτύσσεται μόλις στα τέλη του αιώνα. Ο αρχικός τίτλος του πρώτου έργου ήταν άκρως τεχνικός για την εποχή του: «Ευθεία τροχιά σε 97 ώρες 20 λ.». Ο Hetzel τον μετέτρεψε στο «Από τη Γη στη Σελήνη», αν και σήμερα θα επιλεγόταν μάλλον ο αρχικός τίτλος για ένα έργο επιστημονικής φαντασίας. Τα Μαθηματικά έρχονται στο προσκήνιο αναπόφευκτα στο «Γύρω από τη Σελήνη», καθώς οι δύο Αμερικανοί του

Τηλεβολικού Συλλόγου προσπαθούν να εξηγήσουν στον αμύητο Μισέλ Αρντάν το πώς υπολόγισαν την τροχιά του βλήματος που μεταφέρει τους τρεις τους στη Σελήνη. Ο Αρντάν αποδεικνύεται ανεπίδεκτος και η παράθεση εξισώσεων σταματά. Η προτίμηση και του ίδιου του Βερν βρίσκεται στις περιγραφικές Φυσικές Επιστήμες, όχι στα Μαθηματικά. Η Γεωλογία αποτελεί την επιστήμη που διαπερνά το «Ταξίδι στο κέντρο της Γης». Γνώσεις Χημείας βρίσκονται κατεσπαρμένες σε αρκετά μυθιστορήματα του Βερν, όπως και γνώσεις Φυσικής. Και στις δύο αυτές επιστήμες όμως η έμφαση δίνεται στην εφαρμοσμένη πλευρά τους, στην τεχνική και την τεχνογνωσία. Λίγες είναι σχετικά οι αναφορές στις βασικές θεωρίες. Η αλήθεια είναι ότι τουλάχιστον στη Φυσική δεν υπήρχε υπόνοια των δύο «επαναστάσεων» του πρώτου μισού του 20ού αιώνα, της Σχετικότητας και της Κβαντομηχανικής. Η Φυσική παρουσιάζοταν σχεδόν πλήρης, με τον Ηλεκτρομαγνητισμό (την ενοποίηση Ηλεκτρισμού και Μαγνητισμού) ως το μεγαλύτερο επίτευγμα του αιώνα. Στο μυθιστόρημα «Η Σφίγγα των πάγων» (1897) ο Βερν αποδίδει το γεωμαγνητικό πεδίο στην ύπαρξη τεράστιου μαγνήτη κοντά στον Νότιο Πόλο. Και πάλι παρατηρείται η ανάμιξη του μόνιμου πρωταγωνιστή των έργων του Βερν: του πλανήτη Γη. Οι περισσότερες μη τεχνολογικές αναφορές Φυσικής και Χημείας σχετίζονται με τη Γεω-φυσική και τη Γεω-χημεία. Παραμένουν βέβαια οι μάλλον βραχείες αναφορές σε βασικές αρχές της Φυσικής, όπως η διάδοση του ήχου.

4. Η τεχνολογία και η πρόβλεψη του μέλλοντος

Το μεγαλύτερο μέρος της διεθνούς φήμης του Βερν έγκειται στις προβλέψεις του για το μέλλον, που είχαν αρχίσει να επαληθεύονται όσο ακόμα ζούσε ο ίδιος και του εξασφάλισαν τον χαρακτηρισμό «προφήτης». Οι προρρήσεις αυτές αναφέρονται στα τεχνολογικά επιτεύγματα της ανθρωπότητας, όχι στις προόδους των θεωρητικών κλάδων των διαφόρων θετικών επιστημών. Ο Βερν συνδέει πάντως στενά τα επιτεύγματα της τεχνικής με την Εφαρμοσμένη Επιστήμη, κάτι που αποτελεί τον κανόνα και θεωρείται σχεδόν αυτονόητο στην εποχή μας, αλλά όχι τον 19ο αιώνα.

Το πλέον εντυπωσιακό παράδειγμα πολλών ορθών επί μέρους προβλέψεων για ένα θέμα βρίσκεται στα έργα «Από τη Γη στη Σελήνη» και «Γύρω από τη Σελήνη». Εκεί ο Βερν όχι μόνο προβλέπει ορθά ότι η πρώτη εκτόξευση ανθρώπων προς τη Σελήνη θα λάβει χώρα στη Φλόριντα των ΗΠΑ, όχι μόνο προβλέπει τον ακριβή αριθμό των αστροναυτών στη σεληνάκατο (τρεις) και με μεγάλη προσέγγιση τις διαστάσεις και το βάρος της σεληνακάτου, αλλά και την επιστροφή με προσθαλάσσωση στον Ειρηνικό Ωκεανό (στην περίπτωση του *Apollo 8* και την περιοχή του Ειρηνικού με σφάλμα 4 μόλις χιλιομέτρων!) Εντυπωσιασμένος, ο αστροναύτης Frank Borman του *Apollo 8*, αποστολής που οδήγησε για πρώτη φορά τον άνθρωπο «προς» τη Σελήνη και σε περιφορά «γύρω από τη Σελήνη» (Δεκέμβριος 1968), θα γράψει ένα γράμμα στον δισέγγονο του συγγραφέα, τον Jean-Jules Verne, με ημερομηνία 5 Φεβρουαρίου 1969, όπου μεταξύ άλλων αναφέρει: «είναι περισσότερο από μια απλή σύμπτωση: είναι φόρος τιμής στην ιδιοφυΐα των

οραματισμών του. Δεν φαντάσθηκε απλώς τι είδους άθλοι ήταν κατορθωτοί από τον άνθρωπο, αλλά και το πώς ακριβώς θα μπορούσαν να πραγματοποιηθούν, μέχρι και τις μικρότερες λεπτομέρειες. Ποιος μπορεί να πει πόσοι διαστημικοί επιστήμονες εμπνεύσθηκαν, συνειδητά ή υποσυνείδητα, από την ανάγνωση των έργων του Ιουλίου Βερν; [...] ...πίσω από κάθε αποφασιστικό βήμα στην ανθρώπινη ιστορία βρίσκεται ένα όνειρο. Αυτό το όνειρο [αλλά] και τα σχέδια για την πραγματοποίησή του υποδείχθηκαν σε μας για πρώτη φορά από τον πρόγονό σας. ...επομένως ο Ιούλιος Βερν αποτελεί έναν από τους μεγάλους πρωτοπόρους της διαστημικής εποχής».

Θα αντιτείνει ίσως κάποιος ότι η εκτόξευση με γιγαντιαίο πυροβόλο θα σκότωνε όπως αποδεικνύεται τους ήρωες του Βερν. Αλλά το αρχικό σχέδιο των πρωταγωνιστών στο «Από τη Γη στη Σελήνη» είναι ένα μη επανδρωμένο βλήμα. Στο επίπεδο αυτό, η εκτόξευση στο διάστημα με κανόνι είναι δυνατή: Το πρόγραμμα SHARP (Super High Altitude Research Project) στο Εθνικό Εργαστήριο Lawrence στο Livermore της Καλιφόρνιας προέβλεπε τη χρήση ενός «υπερπυροβόλου» για τη θέση τεχνητών δορυφόρων σε τροχιά με πολύ μικρότερο κόστος (βλ. «Περισκόπιο της Επιστήμης», τεύχος 195 - Μάιος 1996, σελ. 52). Η έμπνευση αυτή του φυσικού John Hunter ονομάσθηκε «Jules Verne Launcher».

Οι καταπληκτικές προβλέψεις του Βερν οφείλονται κατά μεγάλο μέρος στη συστηματική μελέτη των επιστημονικών και των γενικότερων δεδομένων για κάθε περίπτωση. Διείδε τις δυνατότητες των ΗΠΑ για μελλοντική ανάπτυξη και γνώριζε ότι τα σημεία της Γης κοντύτερα στον ισημερινό, όπου η λίγο μικρότερη βαρύτητα και η γήινη περιστροφή υποβοηθούν, είναι τα καταλληλότερα για εκτοξεύσεις. Το νοτιότερο σημείο των ηπειρωτικών ΗΠΑ βρίσκεται στη Φλόριντα... Αλλού σπεύδει να αρνηθεί με ειλικρίνεια την πατρότητα εφευρέσεων. Σχετικά με το υποβρύχιο δηλώνει το 1903: «Οι Ιταλοί είχαν εφεύρει υποβρύχια 60 χρόνια πριν δημιουργήσω τον Νέμο και το σκάφος του.» Υποβρύχια είχαν χρησιμοποιηθεί και στον Αμερικανικό Εμφύλιο, ενώ το όνομα «Ναυτίλος» προήλθε μάλλον από το σκάφος που κατασκεύασε στη Γαλλία ο Robert Fulton το 1800. Οι προβλέψεις του πάντως είναι πάρα πολλές. Περιλαμβάνουν τα γιγάντια υπερωκεάνια («Η πλωτή πολιτεία», 1871), τις βαρύτερες του αέρα πτητικές μηχανές με το ελικόπτερο στο «Ροβύρος ο κατακτητής» (1886), τον ομιλούντα κινηματογράφο («Ο πύργος των Καρπαθίων», 1892), το αυτοπροωθούμενο βλήμα («Μπροστά στη Σημαία», 1896), το βλήμα που διασπάται σε πολλά τεμάχια στον αέρα ώστε να πολλαπλασιάζεται η καταστροφική του δυνατότητα, αντίστοιχο του σύγχρονου αμερικανικού ATACMS («Τα 500 εκατομμύρια της Μπεγκούμ», 1879, μαζί με την ιδέα του τεχνητού δορυφόρου της Γης), τα πλωτά τεχνητά νησιά που η έλλειψη χώρου θα δημιουργήσει σύντομα στην Ιαπωνία («Η ελικοφόρος νήσος», 1895), τα συνθετικά διαμάντια («Το αστέρι του Νότου», 1884), το βενζινοκίνητο αυτοκίνητο, τα υπερυψωμένα αστικά τρένα και το τηλεομοιότυπο (φαξ) («Το Παρίσι στον εικοστό αιώνα», εκδόθηκε μόλις το 1994!) και τα σχέδια μηχανικής μεγάλης κλίμακας στο «Ανω-κάτω» (1889) και στο «Η εισβολή της θάλασσας» (1905). Προβλέπονται επίσης σε άλλα έργα η εξαιρετική

επέκταση του ρόλου της ηλεκτρικής ενέργειας, αλλά και οι ακτίνες λείζερ, η τεχνητή πρόκληση βροχής και το ραδιοτηλέφωνο.

Ας σημειωθεί ότι όλες σχεδόν οι ιστορίες του Βερν διαδραματίζονται στην εποχή του, και όχι σε κάποιο μακρινό μέλλον (το διήγημα «Στον εικοστό-ένατο αιώνα: Η ημέρα ενός Αμερικανού δημοσιογράφου το έτος 2889» που αποδίδεται στον Ι. Βερν γράφηκε κυρίως από τον γιο του Michel). Η επιτυχής πρόγνωση για το μέλλον απαιτεί επιπλέον και τον προσεγγιστικό χρονικό προσδιορισμό των καινοτομιών, καθώς και μια γενική αντίληψη για την επιταχυνόμενη εκθετικά εξέλιξη της ανθρωπότητας και της τεχνολογίας της. Ο Βερν δεν εμφανίζει την ίδια επιτυχία στο σημείο αυτό. Προβλέπει ότι τα αποθέματα ορυκτών καυσίμων της Γης θα επαρκέσουν για περίπου «εκατό αιώνες» αντί των δύο που θα διαρκέσουν στην πραγματικότητα (περ. 1850-2050) με τη σημερινή κατανάλωση. Δεν φαίνεται να έχει προβλέψει την πυρηνική ενέργεια ή την επανάσταση της Πληροφορικής, παρά το γεγονός ότι έχει γράψει πως «το νερό είναι ο άνθρακας του μέλλοντος», πράγμα που θα καθιστούσε πραγματικότητα η αποτελεσματική πυρηνική σύντηξη υπό ελεγχόμενες συνθήκες. Ούτε και τα θαύματα της Γενετικής Μηχανικής, που θα παρείχαν συναρπαστικό υλικό για τα έργα του... Για όλα όμως αυτά θα πρέπει να επιστρέψει κάποιος στα λόγια του ίδιου του Βερν, ο οποίος έχει διακηρύξει: «ο σκοπός μου [...] δεν ήταν να προφητεύσω, αλλά να διαδώσω τη Γνώση».

5. Επιστημονική φαντασία και λογοτεχνία

Στα τελευταία χρόνια της ζωής του ο Βερν εμφανίζεται να λέει: «*Η μεγάλη απογοήτευση της ζωής μου είναι ότι δεν πήρα ποτέ μια θέση στη γαλλική λογοτεχνία*». Η φράση υποδεικνύει ότι η αληθινή συνείδηση του Βερν ήταν η συνείδηση ενός μυθιστοριογράφου, ενός λογοτέχνη. Πού οφείλεται όμως η παραπάνω πικρία; Μία αρχική, όχι η βασική, αιτία είναι ο χαρακτηρισμός του ως «παιδικού συγγραφέα», στον οποίο συνέτεινε και ο Hetzel λέγοντας ότι απευθύνεται ειδικότερα σε νεαρούς αναγνώστες. Ο Σ. Μαράντος σημειώνει: «*Είναι μια πλάνη. Ο Βερν, με το να μην είναι «άσεμνος», ήταν πάντα κατάλληλος και για τα παιδιά. Αυτό όμως δεν θα πει πως στο έργο του δεν υπάρχουν σελίδες ερωτικές ή κοινωνικές. Η πλάνη αυτή ξεκίνησε από τους αντιπάλους του.*» Πραγματικά, σε έργα όπως «*Η πράσινη ακτίνα*» (1882), «*Το αστέρι του Νότου*» ή «*Η πλωτή πολιτεία*», ο έρωτας παίζει σημαντικό ρόλο, ενώ υπάρχουν και τα αστυνομικά μυθιστορήματα «*Το μυστηριώδες έγκλημα*» («*Un Drame en Livonie*», 1904) και «*Οι αδελφοί Κιπ*». Από την άλλη πλευρά το ρεαλιστικό ύφος και η ανθρωποφαγία στο «*Σανσελόρ*» (1875) μάλλον δεν θα χαρακτηρίζονταν ως κατάλληλα για μικρά παιδιά... Η κυριότερη αιτία βρίσκεται μάλλον αλλού. «*...από το έργο του λείπει το ψυχολογικό και συνθετικά ψυχογραφικό στοιχείο ενός Μπαλζάκ λ.χ. ή η κοινωνική διδασκαλία ενός Ουγκώ*» (Μαράντος). Η «σοβαρή» λογοτεχνία φαίνεται ότι, κατά άδικο τρόπο, αφορά όχι τόσο στην ικανότητα και την τέχνη με την οποία χειρίζεται κανείς τον λόγο, αλλά τα θέματα με τα οποία ασχολείται. Ο Βερν ξεχωρίζει στο ότι αποφεύγει τη λεπτομερή περιγραφή των αλληλεπιδράσεων των ανθρώπων και των χαρακτήρων τους και αδιαφορεί για

την ανάπτυξη της προσωπικότητάς τους. Αλλά σε αντιστάθμισμα η παρατήρηση των πολύπλοκων αλληλεπιδράσεων μεταξύ του ανθρώπου και του περιβάλλοντός του είναι οξύτατη. Ευτυχώς η προσωπική αξία του Βερν δημιούργησε αρκετούς συνεχιστές του έργου του, στον κλάδο της λογοτεχνίας που είναι σήμερα γνωστός ως «επιστημονική φαντασία».

Στα χρόνια του Λουκιανού η γνώση που σήμερα συνδέουμε με τις φυσικές επιστήμες βρισκόταν σε διαφορετικό στάδιο, συνδεδεμένη με φιλοσοφικές και αναπόδεικτες ιδέες ή μύθους, και για αυτό ο λόγος του δεν εμφανίζεται σήμερα σε μας ως «επιστημονικός». Η διαφορά πάλι του «Φράνκενστάιν» της M. Shelley με τον Βερν είναι μάλλον ποσοτική: το πλήθος επιστημονικών δεδομένων και η αισιόδοξη υποβόσκουσα αντίληψη ότι η φύση μπορεί να κατανοηθεί και να υποταχθεί μέσα από την επιστήμη καθιστούν τον Βερν πατέρα της «σύγχρονης» επιστημονικής φαντασίας, ενός είδους μυθιστορίας που, όπως ο ίδιος ισχυρίστηκε, «έχω επινοήσει εγώ». Στη συνέχεια εμφανίζεται ο H. G. Wells. Μαζί με τον Βερν είναι δυνατόν να διακριθεί ότι διεμόρφωσαν δύο παραλλήλως εξελισσόμενα ρεύματα του είδους. Τα έργα του Wells υπολείπονται σε επιστημονική ακρίβεια εκείνων του Βερν: «...οι ιστορίες του δεν εδράζονται σε πολύ επιστημονικές βάσεις... Εγώ κάνω χρήση της Φυσικής. Εκείνος επινοεί.» δηλώνει ο Βερν. «Πηγαίνω στη Σελήνη με βλήμα κανονιού. Καμία επινοήση. Εκείνος πηγαίνει [...] με σκάφος που κατασκευάζει από υλικό που καταργεί τον νόμο της βαρύτητας. Αυτό είναι πολύ όμορφο, αλλά δείξτε μου αυτό το μέταλλο. Ας το παραγάγει». Δώδεκα χρόνια αργότερα η Γενική Θεωρία της Σχετικότητας δικαιώνει τα λόγια αυτά του Βερν κατά απόλυτο τρόπο: η βαρύτητα έχει σχέση με τον ίδιο τον χωρόχρονο, είναι τόσο γενική ώστε κανένα υλικό παρασκευαζόμενο με χημικές μεθόδους δεν μπορεί να είναι αδιαφανές σε αυτή. Αλλά και ο «Αόρατος Άνθρωπος» είναι αδύνατος, έστω και αν ο Βερν υποκύπτει επίσης στον πειρασμό με το «Μυστικό του Βίλελμ Στόριτς» (1910). Παρατηρείται δηλαδή ένα παράδοξο, αν ληφθεί υπ' όψιν ότι ο Βερν δεν έχει σπουδάσει καμιά φυσική («θετική») επιστήμη, ενώ αντιθέτως ο Wells είχε πτυχίο βιολογίας και επιπλέον ήταν νεότερος του Βερν κατά μία γενεά. Μία μερική άρση του παραδόξου κατά τη γνώμη μας αποτελεί το γεγονός ότι και η νομική επιστήμη, όπως και οι φυσικές, στηρίζεται στη λογική και στην επιχειρηματολογία, κάτι που ίσως συγκρατούσε τον Βερν όταν η φαντασία του έτεινε να ξεφύγει υπερβολικά από τα όρια της πραγματικής επιστήμης. Μια άλλη διαφορά είναι ότι ο Wells ενδιαφέρεται περισσότερο για την ανθρώπινη κοινωνία και ανησυχεί για το μέλλον της. Αντίθετα από την απόλυτη σχεδόν πολιτική, θρησκευτική, κοινωνική και εθνική ουδετερότητα του Βερν, που συντείνει στο να τον απολαμβάνουν εξίσου όλοι οι άνθρωποι, ο Wells έχει κάποιες, νεφελώδεις ίσως, απόψεις για την κοινωνία, που διαφαίνονται στα έργα του (υπήρξε και μέλος του αγγλικού κομμουνιστικού κόμματος). Το ύφος του δεν είναι ρομαντικό όπως του Βερν, αλλά προετοιμάζει την εμφάνιση πιο «αποδεκτών» από την κριτική έργων, όπως το «Θαυμαστός Καινούργιος Κόσμος» του Huxley και το «1984» του Orwell.

Στα ίχνη του Βερν, ο Βέλγος Hugo Gernsback ιδρύει το περιοδικό «Εκπληκτικές ιστορίες» (1928) και επινοεί τον όρο «science fiction». Στα ίχνη του Wells, ο John W. Campbell αναλαμβάνει τη σύνταξη ενός περιοδικού το 1938 και το μετατρέπει σε βήμα προβολής της επιστημονικής φαντασίας, δοκιμάζοντας νέους τότε συγγραφείς όπως τους Asimov, Henlein και Herbert. Σήμερα, το ρεύμα του Βερν έχει πλέον μεταναστεύσει κυρίως στον κινηματογράφο και στις τηλεοπτικές σειρές (ωθούμενο ίσως από την αισιόδοξη φύση του και την ανάγκη των media για «happy end»), συνιστώντας αυτό που εννοούν συνήθως τα media με τον όρο «επιστημονική φαντασία», ενώ το απαισιόδοξο ρεύμα του Wells συνέχισε με ένα είδος «νέου κύματος» (Ballard και Zelazny), και σήμερα εμπνέεται κυρίως από τον κυβερνοχώρο (Gibson). «Μετέωροι» ανάμεσα στα δύο ρεύματα στέκονται οι κάπως παλαιότεροι Arthur C. Clarke και Stanislaw Lem.

Επίλογος

Επί αιώνες οι συγγραφείς της κλασικής λογοτεχνίας επικέντρωναν τις προσπάθειές τους στο να περιγράψουν τα ανθρώπινα πάθη και την ιστορία των ανθρώπινων κοινωνιών. Ο Ρώσος συγγραφέας Λ. Τολστόι μπορεί στο μυθιστόρημά του «Πόλεμος και ειρήνη» να αναφέρεται στον Μέγα Κομήτη του 1811, αλλά είναι φανερό ότι τον θεωρεί ένα τμήμα του σκηνικού που εντυπωσιάζει τους προληπτικούς, δεν έχει όμως σχέση με την εξέλιξη της πλοκής. Αντίθετα, το «Ο γύρος του κόσμου σε ογδόντα ημέρες» δεν περιέχει μεν τίποτα το απραγματοποίητο (ο Βερν συνάντησε μερικά χρόνια αργότερα μια γυναίκα, τη δημοσιογράφο Nelly Bly, που πραγματοποίησε τον γύρο του κόσμου σε 72 μόνο ημέρες), αλλά το παράδοξο ότι ο ήρωας ταξιδεύοντας ανατολικά γνωρίζει ένα ημερονύκτιο περισσότερο στο ίδιο χρονικό διάστημα, έχει καίρια σημασία για την έκβαση της πλοκής, το αν δηλαδή ο ήρωας θα κερδίσει ή θα χάσει το στοίχημα. Το εύρημα ωθεί τον αναγνώστη να σκεφθεί επιστημονικά, και ο Βερν έδωσε μία διάλεξη στη Γεωγραφική Εταιρία κατόπιν αιτήματος δύο μελών της να τους εξηγήσει το αίνιγμα. Δεν χρειάζεται να τονίσουμε τη διαφορά. Το «Πόλεμος και ειρήνη» ικανοποιεί ίσως αισθητικά, όμως ο «Γύρος του κόσμου» διεγείρει διανοητικά. Θα ήταν σκόπιμο η γενική λογοτεχνία να «ενσωματώσει» κάποτε πλήρως την καλή επιστημονική (όχι την ψευδοεπιστημονική) φαντασία, ώστε να μπορέσει να προσφέρει περισσότερα στην ανθρωπότητα.

Βιβλιογραφία

- Βερν, Ι.: Συνέντευξη του Ιουλίου Βερν στον Robert H. Sherard, McClure's Magazine, Ιανουάριος 1894.
Βερν, Ι.: Συνέντευξη του Ιουλίου Βερν στη Marie A. Belloc, Strand Magazine, Φεβρουάριος 1895.
Μαράντος, Σ.: Πρόλογος στον «Αόρατο άνθρωπο» (= «Το μυστικό του Βίλελμ Στόριτς»), εκδ. Γεμεντζόπουλος (χ.χ.)

- Bretnor, R. (ed.): Science Fiction: Its Meaning and its Future, Advent, Σικάγο 1979.
Costello, P.: Jules Verne: Inventor of Science Fiction, Hodder & Stoughton (Λονδίνο 1978).
Lacroux, J.: Jules Verne, visionnaire du Cosmos, Ciel et Espace, Νοέμβριος 1990
Partington, John S.: Building Cosmopolis: The Political Thought of H.G. Wells. Ashgate, 2003
Taves, Brian & Michaluk, Stephen: The Jules Verne Encyclopedia, Scarecrow Press (1996).